

АРТИЛЕРІЯ У КЕРЧЕНСЬКО-ФЕОДОСІЙСЬКІЙ ДЕСАНТНІЙ ОПЕРАЦІЇ (26 ГРУДНЯ 1941 Р. – 2 СІЧНЯ 1942 Р.)

Олексій ПОЛТЄВ,

*здобувач Національного педагогічного університету
ім. М. П. Драгоманова, м. Харків*

Це був найбільш важкий для країни період війни. Раптовість нападу й перевага в чисельності й озброєнні дозволили німецько-фашистським військам просунути в глибину радянської території. Ворог рвався до Ленінграда, Москви і Севастополя [1].

Будуючи на узбережжі укріплення, гітлерівці передбачали створення глибоко-ешелонованої оборони. Тому вони зводили укріплення польового й частково довгострокового типу з вогневим зв'язком між ними, зосереджували в окремих пунктах узбережжя польову й зенітну артилерію. Так, на східному узбережжі Керченського півострова, обороні якого гітлерівці приділяли особливу увагу, вони мали до 50 гармат різного калібру польової і важкої артилерії та 42 гармати зенітної артилерії 37- і 76-мм калібрів. У тридцятьох кілометрах на захід від Керчі було встановлено дротове загородження у чотири ряди, а в 300 м від нього – друге дротове загородження у два ряди. Між ними пролягав протитанковий

рів. На північному узбережжі півострова, у районі місів Зюк і Тархан, супротивник побудував дзоти і прикрив місця можливо-го висадження десанту дротовими загородженнями, мінометами й артилерією калібру 50 мм. Все «керченське» угруповання німців складалося зі штабу 42-го армійського корпусу, з підлеглої йому 46-ї піхотної дивізії, двох полків польової артилерії й п'яти зенітних артилерійських дивізіонів [2, 24].

Хоча підхід з моря до Феодосії й станції Сариголь був замінований, було встановлено, що Феодосійський порт до протидесантної оборони супротивником не підготовлений, а бонові ворота відкриті.

17 грудня 1941 року почався другий наступ німецько-фашистських військ на Севастополь [3, 670]. Понад 300 літаків 4-го Повітряного флоту забезпечували йому повну перевагу в повітрі. У перші два дні супротивникові вдалося вклинитися в оборону радянських військ. Незважаючи на величезні втрати, він рвався до Північної бухти, що

могло позбавити захисників міста підвозу постачання й артилерійської підтримки з моря силами Чорноморського флоту [4, 76–78].

Положення ставало настільки серйозним, що ввечері 19 грудня командування Севастопольського оборонного району доповідало у Ставку Верховного Головнокомандування: «Подальше продовження атак супротивника в тім же темпі – гарнізон Севастополя протримається не більше трьох днів. Украй необхідна підтримка однією стрілецькою дивізією, авіацією, поповненням маршових рот, термінова доставка боєприпасів потрібних калібрів» [5]. До кінця грудня положення у місті стало критичним. Урятувати його могла тільки термінова десантна операція до Криму.

26 грудня 1941 р., з метою деблокування Севастополя й звільнення Криму, за наказом Ставки Верховного Головнокомандування почалася Керченсько-Феодосійська десантна операція – одна із найбільших морських десантних операцій наших збройних сил у Великій Вітчизняній війні.

Операцію проводив Кавказький фронт двома арміями. 51-а армія мала шість дивізіонних артилерійських полків; п'ять корпусних артилерійських полків і один дивізіон реактивної артилерії посилення; 44-а армія – п'ять дивізіонних артилерійських полків і два артилерійські полки посилення [6, 108–110]. Крім того, до участі в операції залучилися кілька окремих зенітних артилерійських дивізіонів, артилерія Керченської військово-морської бази й артилерія бойових кораблів Чорноморського флоту.

Командування Чорноморського флоту в Керченсько-Феодосійській десантній операції на основному, феодосійському напрямку зосередило значні корабельні сили, які могутністю своєї артилерії могли придушити найзапекліший опір гітлерівців при висадженні десанту. Була розроблена чітка організація використання артилерії загону корабельної підтримки з урахуванням дії десантників на березі.

Разом з першим кидком, планувалося висадити коректувальні пости, яким потрібно було забезпечити необхідну ефективність вогню. З цією метою було вирішено використовувати також літаки. У темний час доби кораблі повинні були вести вогонь методом наведення по допоміжних точках (білих і червоних вогнях, виставлених гідрографами під час висадження першого кидка).

Детально були продумані також питання артилерійської підтримки висадження десантів на північне й східне узбережжя Керченського півострова.

План артилерійського забезпечення операції передбачав виділення до складу десантних груп полкової артилерії, а також мінометів усіх калібрів. У другому ешелоні намічалось переправити дивізіонну артилерію, а у третьому – корпусні артилерійські полки.

Завдяки тому, що ширина Керченської протоки дозволяла організувати вогневу підтримку висадження з вихідного берега, у 51-й армії була створена артилерійська група далекої дії (ДД). У неї ввійшли чотири корпусних артилерійських полки й берегова артилерія Керченської військово-морської бази. Вогневі позиції групи ДД перебували на західному березі Таманського півострова та на косах Чушка і Тузла. Переправу артилерійських груп ДД через протоку намічалось здійснити лише після того, як війська армії заволіють основними опорними пунктами на узбережжі Керченського півострова [7, 18].

Висадження десанту планувалося без артилерійської підготовки, раптово. Підтримка висадження військ 44-й армії у Феодосії покладалася на артилерію бойових кораблів Чорноморського флоту. Організація артилерійської підтримки при висадженні десанту на північне узбережжя Керченського півострову, розроблена штабом Азовської військової флотилії, також повністю забезпечувала рішення поставленого завдання.

Висадження десанту на цій ділянці повинно було проводитися у п'ятьох пунктах.

Тому артилерійські кораблі флотилії були заздалегідь розподілені по місцях висадки, так само як і заздалегідь були визначені цілі, по яких вони повинні були вести вогонь. Командирам артилерійських кораблів дозволялося у випадку виявлення військ супротивника відкривати вогонь, не очікуючи наказу з берега.

У зв'язку з тим, що десант повинен був висаджуватися раптово, армійській і береговій артилерії у випадку виявлення діючих батарей супротивника дозволялося відкривати вогонь самостійно або за сигналом [8, 25].

Висадження десантних загонів першого ешелону 51-ї армії почалося на світанку 26 грудня 1941 р. в умовах поганої погоди й сильного шторму на морі. Артилерія групи ДД своїм вогнем підтримувала висадку.

Особливо успішно діяли 25-й корпусний артилерійський полк і берегова батарея БС-718. Вогонь коректувався постами, які висадилися на берег з першими десантними загонами. Частини 302-ї стрілецької дивізії, за підтримки потужного вогню артилерії, захопили плацдарм на східному березі Керченського півострова. Північніше Керчі, за підтримки артилерії кораблів Азовської військової флотилії, успішно висадилися частини 224-ї стрілецької дивізії і 83-ї стрілецької бригади. Одночасно з висадженням піхоти, на плацдарми було перекинуто 206 мінометів і 57 гармат полкової артилерії, які зіграли важливу роль у боротьбі за утримання й розширення цих плацдармів [9, 25–28].

Як би ретельно не велася розвідка зайнятого супротивником узбережжя, важко заздалегідь визначити, який опір зустрине десант на березі. Супротивник, що займає узбережжя, завжди прагне приховати характер своєї протидесантної оборони й тим самим забезпечити собі раптовість і несподіваність дій при відбитті висадження. Тому для того, щоб десант міг зачепитися за берег, флоту, що здійснив його доставку, потрібно було розчистити дорогу, придушити опір супро-

тивника на березі, тобто, іншими словами, дати бій за висадку.

Головні сили десанту передбачалося висадити у порт Феодосія. Саме феодосійський напрямок, де висадження повинно було проводитися на вузькій ділянці фронту (безпосередньо у порт), було головним, вирішальним напрямком десантної операції. Тому командування флотом зосередило тут значні сили. Загін корабельної підтримки групи висадження «А» мав у своєму розпорядженні артилерію, здатну придушити вогневий опір супротивника та забезпечити висадження першого кидка десанту.

Штаб загону висадки «А» розробив чітку організацію використання артилерії загону корабельної підтримки. Його висока маневреність дозволяла сконцентрувати при потребі всю міць артилерійського вогню у будь-якому пункті узбережжя.

Дії корабельної артилерії були чітко узгоджені з діями десантників на березі. Так, у перші десять хвилин передбачався вогонь по порту і причалах, для придушення вогневих точок і прожекторів супротивника, що заважають висадженню. Цілі в цей час повинні були освітлюватися за допомогою освітлювальних снарядів з ескадрених міноносців.

З початком висадки сторожовими катерами «МО» штурмового загону, корабельна артилерія протягом п'яти хвилин повинна була стріляти тільки по вогневих точках і прожекторах ворога. У момент висадження десанту з крейсерів і міноносців, кораблям артилерійської підтримки належало вести вогонь по дорогах і населених пунктах, де передбачалося скупчення ворожих солдатів і техніки. Такий порядок артилерійської стрільби повинен був забезпечити успішні дії десанту на березі.

Значна роль в артилерійському забезпеченні десанту приділялася взаємодії частин, що діяли на березі, з корабельною артилерією. З цією метою до десанту долучалися коректувальні пости, які повинні були

висаджуватися на берег разом з першим кидком. Встановивши радіозв'язок зі своїми кораблями й відповідними начальниками артилерійських груп десанту, вони повинні були забезпечувати ефективну допомогу десанту з боку бойових кораблів. Спочатку вони обслуговували частини першого кидка, потім – підрозділу першого ешелону і, нарешті, усього з'єднання десанту після його розгортання на березі. Для забезпечення більш чіткої взаємодії коректувальних постів з десантом, їх начальник, капітан-лейтенант Потьомкін повинен був перебувати при начальнику артилерії першого ешелону, а потім – при начальнику артилерії всього десанту.

Для коректування вогню корабельної артилерії передбачалося використати також коректувальну авіацію. З цією метою при начальнику артилерії першого ешелону повинен був перебувати авіанавідник з радіостанцією для зв'язку із флагманським кораблем загону корабельної підтримки.

При плануванні артилерійського забезпечення десанту велика увага приділялася організації стрільби кораблів уночі. Коректувальні пости не можуть корегувати артилерійський вогонь у темний час доби, тому було вирішено, що кораблі будуть вести вогонь по площі, використовуючи для наведення допоміжні точки. Такими точками повинні були служити білі й червоні вогні, виставлені гідрографами під час висадження першого кидка десанту.

29 грудня у Феодосійському порту висадилися війська 44-ї армії. Цьому передував 30-хвилинний вогневий наліт артилерії бойових кораблів Чорноморського флоту на вузли опору й вогневі точки ворога.

Від повітряного нападу висадка прикривалася вогнем зенітної артилерії кораблів. Група кораблів – 2 легкі крейсери й 3 есмінці – під командуванням капітана 1 рангу Н. Е. Басистого підійшла до Феодосії й відкрила вогонь по порту з усіх гармат, випустивши більше 2000 артилерійських снарядів. Вогонь вівся по площі й

вивився малооефективним. Але він дозволив непоміченими досягти входу в гавань катерам з першою хвилею десанту. Висадження десанту було повною несподіванкою для німецького гарнізону, що святкував Різдво. Гарнізон складався із саперного батальйону, однієї берегової батареї калібру 105-мм гармат і протитанкового дивізіону.

Разом з першим десантом, на берег висадилися коректувальні пости, які мали зв'язок із загonom корабельної підтримки й керували його вогнем. Батареї противника були переможені завдяки вмільм й енергійним діями штурмових загонів, передового загону десанту й корабельної артилерії.

Кораблі артилерійської підтримки десанту в Феодосії мали в цілому до 40 дул калібру від 100 до 180 мм (не враховуючи 45- і 37-мм гармат і крупнокаліберних кулеметів). Ця вогнева міць була досить ефективно використана як при висадці десанту, так і при розгортанні його дій на березі. Цьому значною мірою сприяли спрямовані з кораблів на берег коректувальні пости, їхня роль була особливо важливою у період, коли супротивник, вибитий з міста, вів обстріл із закритих, добре замаскованих вогневих позицій. За даними коректувальників корабельної артилерія швидко придушувала вогневі точки супротивника.

Особливо багато проблем нашим кораблям завдавала ворожа батарея (4 гармати калібру 105-мм), яка перебувала на горі Лисій і була ретельно замаскована. Коли підрозділи 633-го полку, оволодівши цегельним заводом, підійшли до цієї гори, батарея перенесла вогонь на них і заважала подальшому просуванню підрозділів, що наступали. Положення змінилося із надходженням на кораблі точних координат батареї ворога від коректувальних постів. Крейсери й ескадрені міноносці влучним потужним вогнем проклали шлях десантникам, і о 23.00 29 грудня гора Лиса була захоплена. Гармати ворога наші воїни повернули проти нього самого [10, 78–80].

Слідом за десантами, разом з головними силами піхоти, на берег почали висаджуватись артилерійські частини. Швидко введення їх у бій забезпечило успішне просування військ, що висадилися. Уже на другий день управління артилерією було централізовано. За два дні у районі Феодосії зосередилося 23 тис. чоловік і близько 200 гармат і мінометів.

За вогневої підтримки корабельної артилерії, наші війська крок за кроком просувалися вперед, вибиваючи супротивника з міста. Потім розпочався наступ з метою захоплення висот, що знаходилися поблизу міста. Фашисти намагалися обкопуватися, будували загородження, мінували дороги. Але наступ наших частин неможливо було зламати. Супротивник змушений був відходити усе далі й далі, залишаючи озброєння, бойову техніку, автотранспорт.

Кораблі артилерійської підтримки, маневруючі у Феодосійській затоці, чітко виконували накази загальновійськових командирів з обстрілу доріг і населених пунктів, де ворог чинив сильний опір. Зосереджуючи вогонь там, де цього вимагала обстановка, вони ефективно сприяли просуванню частин 44-ї армії.

Висадження радянських військ у Феодосії суттєво вплинуло на подальший розвиток бойових дій. Побоюючись удару радянських військ по комунікаціях всього керченського угруповання, гітлерівці у ніч на 30.12.1941 р. залишили Керч і почали відступати на захід. Завдавши поразки ворогові, наші війська до 02.01.1942 р. просунулися вперед на 120 км і зайняли вигідні позиції на захід Ак-Монайського перешийку. Весь Керченський півострів був очищений від німецько-фашистських військ.

Звільнення Керченського півострова створило передумови для наступу в глибину Криму і значно покращило становище Севастополя. Щоб утримати Крим у своїх руках, вороже командування було змушене перекинути частину сил з-під Севастополя

на Керченський півострів, припинивши там атаки своїх військ.

З оволодінням Керченським півостровом військами Кавказького фронту, покращилося становище військ Приморської армії, що обороняла Севастополь. Крім того, прорив наших військ через Ак-Монайський перешийок – найбільш вузьке місце Керченського півострова – створив вигідні передумови для розвитку подальших наступальних дій на самому Кримському півострові з метою розгрому угруповання військ противника, що діяло там і деблокади Севастополя.

Керченсько-Феодосійська десантна операція увійшла в історію війн як одна з ланок у загальному ланцюзі наступальних операцій Червоної Армії з грудня 1941 р. до січня 1942 р. За кількістю сил і засобів, що брали участь у ній, вона стала наймасштабнішою десантною операцією Великої Вітчизняної війни [11, 215; 12, 44–47]. Операція була проведена успішно, незважаючи на дуже складні метеорологічні умови й відсутність спеціальних кораблів. Вона мала велике військово-політичне значення. Гітлерівське командування було вимушене припинити свій другий наступ на Севастополь і перекинути звідтіля частину сил у район Феодосії. Були створені умови для розгрому всього кримського угруповання ворога. Крім того, на тривалий час була відвернута можливість вторгнення німецько-фашистських військ на Кавказ через Керченську протоку й Тамань [13, 112–113; 14, 228–229].

Успіху Керченсько-Феодосійської десантної операції і швидкому звільненню всього півострова значною мірою сприяло ефективне використання корабельної артилерії, а також своєчасне зосередження на плацдармах великих сил артилерії. У цій операції супротивник, захоплений зненацька, не вчинив серйозного опору нашим військам. Однак досвід цієї першої великої десантної операції переконливо підтвердив необхідність якнайшвидше перекинути на захоплені плацдарми артилерію.

Найбільший інтерес становить організація артилерійського забезпечення висадження десанту на східне узбережжя півострова. Незначна ширина протоки дозволила залучити до операції, крім артилерії сторожових катерів і плавучих батарей, артилерію фронту й берегову артилерію Керченської військово-морської бази. Саме перед нею ставилося завдання придушити артилерію й військо супротивника на східному узбережжі Керченського півострова до

лінії мис Хрони – Керч – Олександрівка – Тобечик – Коп-Такил. Через невелику дальність стрільби армійської артилерії, вона висувалася безпосередньо до узбережжя Керченської протоки. Повчальним є також керування вогнем як польовою, так і корабельною артилерії за допомогою коректувальних постів (з радіостанціями), які висаджувалися на берег разом з десантними загонами.

ДЖЕРЕЛА

1. Зубков А. И. Керченско-Феодосийская десантная операция / А. И. Зубков. – М. : Воениздат, 1974.
2. Марков И. И. Керченско-Феодосийская десантная операция (декабрь 1941 – январь 1942 г.) / И. И. Марков. – М. : Воениздат, 1956.
3. Манштейн Э. Утерянные победы / Э. Манштейн. – Смоленск : Русич, 1999.
4. Крым в период Великой Отечественной войны Советского Союза 1941–1945 гг. – Симферополь, 1963.
5. Автономная Республика Крым. Книга памяти. – Симферополь : Таврида, 1998. – Т. 8. Обобщающий.
6. Советская артиллерия в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. – М. : Воениздат, 1960.
7. Зубков А. И. Керченско-Феодосийская десантная операция / А. И. Зубков. – М. : Воениздат, 1974.
8. Марков И. И. Керченско-Феодосийская десантная операция (декабрь 1941 – январь 1942 г.) / И. И. Марков. – М. : Воениздат, 1956.
9. Там само.
10. Зубков А. И. Керченско-Феодосийская десантная операция / А. И. Зубков. – М. : Воениздат, 1974.
11. История Второй мировой войны 1939–1945. – М. : Воениздат, 1975. – Т. 5.
12. Кирин Н. Д. Черноморский флот в битве за Кавказ / Н. Д. Кирин – М., 1958.
13. Крым в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг. – Симферополь, 1963.
14. Манштейн Э. Утерянные победы: Пер. с немецкого. – М., 1957.